

Ruszuly Emese

A multikulturalizmus kihívásai Közép és Kelet Európában

Recenzió

Frunzä, Sandu–Gavriluță, Nicu–Jones, Michael S. (szerk.) 2005: The Challenges of Multiculturalism in Central and Eastern Europe (A multikulturalizmus kihívásai

Közép és Kelet Európában) című könyvéről.

(Kolozsvár: ProvoPress Kiadó, 300, ISBN 973-87225-1-9)

HABÁR A MULTIKULTURALIZMUS kérdésköre Közép-kelet Európában a kilencvenes évek második felében érte el „virágkorát” (lásd például Horváth–Culic–Stan, 1999), a szemlélésre kerülő kötet mégis azt jelzi, hogy a probléma iránti tudományos érdeklődés továbbra is jelen van az akadémiai mezőnyben. A tanulmánykötet a „*Challenges of Multiculturalism in Central and Eastern Europe*” elnevezés alatt megrendezett műhelymunka eredményeként látott napvilágot, amelyre Kolozsváron a Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Karának szervezésében került sor 2004 októberében. Az itt elhangzott előadásokat kötet formájában folyó év márciusában jelentette meg a kolozsvári ProvoPress kiadó a bukaresti Nyitott Társadalomért Alapítvány East-East programja keretében.

A kötetben megjelent írások több közép-kelet európai országot (Románia, Horvátország, Moldova Köztársaság, Lengyelország, Törökország, Bulgária) képviselő huszonnyolc szerző tollából származnak és különböző szempontrendszerek szerint közelítenek a multikulturalizmus kérdésköréhez – származási- és tematikai szempontból is mintegy illusztrálva a térség sokszínűségét-sokféleségét. A kötet négy fő fejezetre tagolódik, melyek deduktív logikai sorrendet követve, az általános teóriákból kiindulva az egészen partikuláris, konkrét problémák fele tartva igyekeznek átfogó és kimerítő képet adni a multikulturalizmus jelenségéről. Az értelmezések társadalmi keretét az együttélési minták iránti égető szükséglet, illetve a politikai határokon túli etnikai és kulturális kisebbségek léte, a diverzitás képezi. Erre reagálva a szerzők különböző paradigmák (a „jogok”, a „felismerések”, valamint a „félelmek” multikulturalizmusa) segítségével azt feszegetik, hogy a posztoszocialista átmenet milyen kihívásokat állít(ott) a nemzeti keretben gondolkodó elitek, kormányok (Frunza 2005:7-8), de egyben a multikulturalizmus koncepciója elé is

A kötet maga „egészet” alkot: az első részben a multikulturalizmus koncepciójával szembeni elméleti és gyakorlati kihívások rendszerét, a másodikban a vallás és interkulturális kommunikáció problémakörét vizsgálják. A harmadik rész képezi a kötet „kemény magját”, hiszen a szerzők ebben a részben járják körül a központi fogalomhoz szorosan kapcsolódó identitás és etnicitás témáját. Végül, a negyedik részben az intézményes formát nyert multikulturális gyakorlatok modelljeinek kritikai elemzését kapja az olvasó.

A teljesség igénye nélkül a továbbiakban nézzük meg a legfontosabb írások tartalmi vonatkozásait. A bevezető „elméleti részből” (*A multikulturalizmus elméleti és gyakorlati kihívásai*) Ioan Biris¹ tanulmánya tűnik ki, amelyben a szerző analitikus eszközt kínál a multikulturalizmus jelenségének vizsgálatához. A szerző a kulturális mezőt olyan magyarázó eszköznek tekinti, amelyet alkalmazni lehet a multikulturális kontextus megértésének folyamatában. Ennek kapcsán különböző nézőpontok felsorakoztatása révén próbálja a kulturális tér fogalmát megragadni, annak generáló és összetartó funkciójára felhívni az olvasó figyelmét. Következtetése szerint a tér fogalmának óvatos használatával a társadalomtudományi kutatás három további irányba mozdulhat el. Egyrészt a szimbolikus terek alapján bizonyos társadalmi jelenségek tipikus identitásának a feltérképezésére lehet alkalmas; másrészt az emberi közösségekben létező kohézió elemzésére, azon jelentésekre, jelzésekre alapozva, amelyet a társadalmi aktorok interakcióikhoz kapcsolnak; végül pedig annak a mechanizmusnak az elemzésére, amely a domináns közösség valóságértelmezéseit modellezi konkrét történelmi elemekkel alátámasztva.

A bevezető részből még megemlíthetjük Dumitru Stan² tanulmányát, amelyben felvetődik az a gondolat, hogy a hazai társadalom (egyik) legsúlyosabb rákfénéjének tekintett *korruptió* és a sokszínűséget elfojtani kívánó diszkrimináció összefügg. Stan gondolatmenetét egy meglehetősen közhelyszerű megállapítással indítja, miszerint teljesen homogénnek tekinthető társadalom nem létezik. Ennek folyományaként mindig akadnak fizikai, társadalmi, intellektuális, vallási vagy egyéb különbségek az egyének között, amelyek szabadon megnyilvánulhatnak vagy sem. A diszkrimináció fő okának a társadalom alapvetően piramis-szerű, szegregációs struktúráját tekinti, ami elnyom és negatívan megkülönböztet. Rámutat a diszkrimináció és a korruptió közötti kapcsolatra: minél „korruptabb” egy társadalom, annál nagyobb az esélye a hátrányos megkülönböztetés ideológiájának a továbbélésére.

A tanulmánykötet második részéből (*Vallás, multikulturalizmus és interkulturális kommunikáció*) kiemelendő Lliya Sazonova alapgondolata:³ szerinte a vallásközi párbeszéd tulajdonképpen egy multikulturális praxis, amelynek alapelemeit a tolerancia, az elfogadás, a tisztelet, a másság elismerése képezni. A Balkán térségében azonban két olyan nagy vallás létezik (a kereszténység és az iszlám), amelyek az emberi jogok kérdésében ellentétes póluson helyezkednek el, ami a kiegyensúlyozott párbeszéd esélyeit csökkenti, de nem zárja ki. Iulia Grad tanulmányában⁴ a vallás központi gondolatköréhez szorosan kötődő tolerancia eszméjét kísérel meg leírni két szempont szerint. Egyrészt, negatív megközelítésből figyelve, a tolerancia hatalmi kapcsolatot sejtet, a tolerált alárendelt viszonyát sugallja a tolerálóval szemben. Másrészt viszont pozitív perspektívából közelítve a tolerancia a demokratikus élet elengedhetetlen elemeként jelenik meg, egy olyan rendszer minőségét képviseli, amely nyitott a másság elfogadására. Következtetése normatív, a vallásközi párbeszéd fontosságát hangsúlyozza. Következtetése szerint az együttélés alapvető feltétele a dialógus, a kommunikatív interakció, aminek lehetősége minden vallásban jelen van.

A kötet harmadik részében (*Identitás, etnicitás és multikulturalizmus*) igen érdekes tanulmányokat olvashatunk a térség etnikai sokszínűségére, a jelen szempontjából is „tanulságos” társadalomtörténetére vonatkozóan. *Az Ottomán Birodalom történeti alapjai* című írásban Recep

1. *Multikulturalizmus és kulturális mező.*

2. *Diszkrimináció és annak következményei.*

3. *Vallásközi-párbeszéd, mint multikulturális praxis az emberi jogok kontextusában Dél-Kelet Európában.*

4. *A tolerancia a dialogizáló filozófia perspektívájából.*

Boztemur végigkíséri a Balkánon élő nemzetek együttélésének folyamatát, az egymáshoz való viszonyulásukat az évszázadok során. Boztemur úgy véli, hogy a „másik-másság” megértése, elfogadása a sokszor viharos „nagy történelme” ellenére a balkáni népekbe kulturálisan beködolt és olyan immanens lehetőségrendszer, amire alapozni lehet. Olvasmányos Plamen Dimitrov *Polgári és etnikai identitás Délkelet- Európában 1989 után* című összehasonlító vizsgálata Bulgária és Macedónia igen színes etnikai képletére vonatkozóan, akárcsak Irina Lyubomirova Ognyanovag, aki (még mindig) aktuális témát feszeget a *Horvát nacionalizmus és Jugoszlávia felbomlása* című írásában, amelyben a volt Jugoszlávia területén alig egy évtizede végbement szerb-horvát etnikai konfliktusok eredetére, kiváltó okaira világít rá. A konfliktus, mely kezdetben civil lázongásként indult, majd államközi háborúvá nőtte ki magát, Ognyanovag szerint közel sem jelenti még a probléma megoldását. Horvátország túlélte ugyan a háborút, nemzetközi elismerést is kivívott magának, ám a nacionalizmus korántsem tűnt el, sokkal inkább felerősödött az elvesztett, horvátok lakta területek következtében és a mindennapok rutinjának szerves részévé vált.

Péter István *Mi ésők. A romániai multikulturalizmus múltja–jelene–jövője* című tanulmányában az erdélyi multikulturalizmus létéről néhány történelmi esemény tükrében, érezhetően magyar szemszögből reflektál. Főleg a második világháborút követő kisebbségi törvénytervezetek, majd a kommunizmus kisebbségellenes intézkedései kerülnek napirendre, de szó esik Kolozsvár volt polgármesterének „antimagyar” tevékenységéről is.

Végül, a kötet negyedik részében (*A multikulturalizmus társadalmi, oktatási és intézményi kihívásai*) helyet kapott tanulmányok a multikulturalizmus kérdéséhez a többségnek a szociális és életkori csoportokkal szemben tanúsított magatartás-szettek bemutatásán keresztül közelítenek. Az idősokkal, kiskorúakkal, anyagilag hátrányos helyzetű háztartásokban élő fiatalokkal, értelmi fogyatékosokkal, az ellenkező neműekkel szembeni magatartások negatív példái mind arra hívják fel a figyelmet, hogy szükség van a multikulturalizmus koncepciójának kiterjesztésére az etnikai-kulturális határvonalon túlra is, mindenhol a közép-kelet európai térségben.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy az általunk szemlézett tanulmánykötet négy fejezete sokszínű megközelítések halmazával, konkrét problémák megfogalmazásával és ezekre adott megoldásokkal próbálja a multikulturalizmus fogalmát körbejárni. A többnyire olvasmányos, laikus számára is érthető módon megfogalmazott írások minőségét azonban nagyon rontja az általuk használt angol silány minősége, a nyelvtanilag elnagyolt s helyenként igen kusza – akár érthetetlen – mondatszerkesztés. Zavaró lehet a szakközönség számára ismert elméleti keretek „majdnem kötelezőnek tekintett” ismételtetése, ami lényegében azt eredményezi, hogy a multikulturalizmusról „beszélve”, a szövegek mégis a mindenkori helyi többség-kisebbség viszonyáról „szóljanak”. Mégis – és nem csupán a tágabb olvasóközönség számára – a kötet olyan tényszerű információkat szolgáltat, amelyek hozzájárulnak, hogy jobban megértsük a térség kevésbé ismert kisebbségeinek kulturális és rendszerintegrációs folyamatait, ezek nehézségeit. Ha a „kisebbségekről szóló többségi diskurzusok” önlegitimáló kellékeitől elvonatkoztatunk, akárcsak a különféle kisebbségi neurózisoktól (mindkettő „benne van” valamilyen mértékben a szövegekben), akkor a kötet hasznos lehet abban, hogy a különböző etnikai kisebbségek mindennapi problémáin keresztül árnyaltabb képet kapjunk a többség és kisebbség viszonyának gyakorlatairól.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Horváth István–Culic, Irina–Stan, Cristian (eds.): *Reflections on difference. Focus on Romania*. Cluj, 1999, All Publishing House.